

HELYVÁLTOZTATÁSOK ÉS A HABITUS

A 20. századi magyar emigráns kulturális „mezők” Bécsben.
Egy átfogó felmérés alapterve

Péter Zoltán

*A világ tartalmaz és átfog engem, mint egy pontot,
de én értem őt. (Pascal)*

*A szociális világ átfog engem, mint egy pontot. De ez
a pont egy álláspont, egy nézőpont princípiuma,
amelyhez az ember a szociális tér egy bizonyos pont-
jából érkezik, egy perspektíva, amely formája és
tartalma szerint attól az objektív pozíciótól függ,
amelyről az ember ehhez érkezik. (P. Bourdieu)*

Egy konferencián való részvétel legalább két hasonló *struktúra* találkozását feltételezi: egy mezőét és egy ágensét. Az itt közzétett szöveg pedig egyrészt a mezőn belül legitimált témák, másrészt a szerző a mező hierarchiájában elfoglalt pozíciójának függvénye; valamint annak, hogy helyzete – explicit vagy implicit – ismeretében miként pozicionálja témáját.

A következőkben egy olyan, a Bourdieu-féle *mezőelmélettel* kombinált her- meneutikai metódus bemutatására kerül sor, amely különféle diskurzusok elemzésére nyújthat lehetőséget. A modellt az *Egy tartós helyváltoztatás hatása*¹ című tanulmányomban alkalmaztam a migrációs témára először. Itt ennek a vázlata, illetve néhány, a téma további kutatásához szükséges hipotézis fogalmazódik meg.

A tervezett kutatás tárgyát a 20. század folyamán Bécsbe menekült magyar emigránsok intellektuális, kulturális és irodalmi diskurzusai alkotják. A felmérés központjában olyan szervezetek és személyek állnak, akik egy bizonyos, az anyaországban elsajátított „diszpozícióval” (Bourdieu), tehát *felnőttként* hagyták el Magyarországot.

Bourdieu elméletének két kulcsfogalma – a „mező” és a „habitus” – lehetővé teszi a kivándorlók „osztályozási rendszerében” (Bourdieu) bekövetkezett (vagy elmaradt) változások rekonstrukcióját. Egy *látásmódbeli* változást, mely első, általános megközelítésre egy ország elhagyására, illetve egy másik országba – *a térből a b térbe* – való átköltözésre vezethető vissza.²

Mivel a mezőelmélet konceptusában sem az egyén mint tértől és időtől független identitás, sem a társadalom mint sajátos hely, amely a hozzátartozó

¹ Az előadás alapját a Bécs város támogatásával készült tanulmányom képezi: Z. Péter: *Wirkung eines dauerhaften Ortswechsels. (Intellektuelle und literarische Felder ungarischer Migranten in Wien im Laufe des 20. Jahrhunderts.)*. [Egy tartós helyváltoztatás hatása.] Bécs, 04. 2002. Lényegében ugyanez a modell az alapja a Jörg Haider második könyvét elemző könyvemnek is. Vö. P. Z. 2002. *Invarianten zur Person (Lächeln über eigene Stellungnahmen)*. Bécs, Passagen.

² Minden bizonnyal az *idő* is egy meghatározó faktor.

ágensek életét – eltérő módon ugyan, de – valamilyen közös vonal mentén leírhatná, nem létezik, ki kell lépnünk azon kérdés szociológiai vizsgálata alól, hogy például mit jelent Magyarországról Ausztráliába kivándorolni.

Azt, amit általában *társadalom*nak nevezünk, Bourdieu elméletében a „szociális” vagy „társadalmi” tér fogalma váltja fel. Egy tér, amely nem osztályokból, nem rendszerekből, mikro- vagy makrokozmoszokból áll, hanem mezőkre és almezőkre oszlik.

ELMÉLETI KERET

Bourdieu elmélete alapján abból indulunk ki, hogy a „kulturtermékek” megértéséhez nem elegendő sem egy termék belső szerkezetét vizsgáló, úgynevezett *immanens* módszer alkalmazása, sem egy, minden ilyen terméket valamely általános társadalmi kontextusnak (például politikai, gazdasági helyzetnek vagy akár származásnak) alárendelő metódus alkalmazása.³

Ezen elmélet kapcsán először is egy bizonyos *társadalom-szétesésből* kell indulni. Abból, hogy egy *modern* ösztársadalmi struktúra különböző „szociális terekből” áll. Mezőkből, melyek különböző funkcióval, illetve specifikus struktúrával rendelkeznek, és ebből kifolyólag egymás struktúrájára csak részben vezethetők vissza. Ezért egy-egy szöveg vagy egy program mögött egyrészt mindig egy bizonyos mező által, specifikus módon strukturált ágens (*habitus*) áll. Ugyanakkor ezek mindegyike *fölött* vagy *körül* (beleértve még a művészi mezőt is) van egy „hatalmi mező”,⁴ amely ezen *almezők* „működését” és struktúráját – az idők folyamán kiharcolt autonómiájuk szintjétől függően – kisebb vagy nagyobb mértékben befolyásolja. Ebben a hatalmi térben (az egészet leegyszerűsítve) két, egymással teljesen ellentétes érdek ütközik egymással. Azon anyagiakban vagy kulturálisan „leggazdagabb” ágensek törekvésével vagyunk konfrontálódva, akik mindenek mellett abban érdekeltek, hogy azt a javat, amiből nekik jóval több van, mint másnak, az egész szociális térben elismertté és kívánatosá tegyék. Amíg az egyik csoport (például a nagyiparosok) arra törekszik, hogy a PÉNZT vagy HATALMAT minél szélesebb körben elismert jóként fogadtassa el, addig a másik, az értelmiségi csoport, a MŰVÉSZET vagy a KULTÚRA létjogosultságáért folytat „harcot”.⁵ A harc tétje a „tőkeszortimentek között fennálló *váltóegység* megőrzésére vagy megváltoztatására és ezzel együtt a bürokratikus hatóságok fölötti hatalom megszerzésére irányul (...)”.⁶ Az államra, amely mint „egyfajta metatőke-tulajdonos” (például katonaság, iskola stb.) működik, s ezáltal egy olyan hatalommal rendelkezik, amellyel képes más tőkeszortimentek és ezek tulajdonosai fölött uralkodni. „Így az állam konstruálása kéz a kézben halad a hatalmi mező

³ Bourdieu 1998, 59.

⁴ Bourdieu 1998, 101.

⁵ Bourdieu 1991, 116.

⁶ Bourdieu 1991, 116.

konstruálásával, értve ezen egy játékeret, amelyben a (különféle) tőketulajdonosok *elsősorban* az állam fölötti hatalomért szállnak harcba, vagyis az állami tőkékért, amely hatalmat szolgáltat a különböző tőkeszortimentek és ezek reprodukálása (főképp az iskolarendszer) fölött.”⁷

Az egyes mezők „alapidinamikája”, a különféle változások az ágensek között fennálló konkurenciából vagy harcból adódnak. Attól függően, hogy az ágensek a pozíciók hierarchiájában felül („ortodox”) vagy alul („heretikus”, azaz „eretnek”) pozícióban helyezkednek el, egymástól teljesen eltérő „érdekekkel” rendelkeznek (ami nem feltétlenül céltudatos érdeket jelent). Míg az *ortodoxok* alapvető *érdeke* a már megszerzett pozíciók megtartása, addig az *eretnekek* ezek megreformálására vagy egyszerűen lerombolására törekednek.⁸

Ahhoz, hogy egy ágens (vagy egy csoport) habitusát adekvát módon be tudjuk határolni, legalább három „tér” összetételét kellene ismernünk: az adott „termelési” mező struktúráját (pozíciók, témák, konkurenciahelyzet stb.), a kutató ágens benne elfoglalt *objektív* pozícióját, valamint ebből a pozícióból kifejtett „állásfoglalásait” (például művészi, politikai vagy egyéb más állásfoglalásokat).

A Bourdieu-féle habitusfogalom többek között a társadalom–egén dichotómia meghaladását célozza meg. Egyebek mellett olyan „princípiumot” jelent, amely az ágens különféle, (logikusan) sokszor egymásnak ellentmondó cselekedeteit egy bizonyos egységesség felé irányítja. Egy princípiumot képez, amely egy pozíció „belső – a pozícióval járó – és relacionális ismertetőjegyeiből egy egységes életstílust formál”.⁹ A habitus fogalma „egy ágens vagy egy ágensosztály gyakorlatai és javai között fennálló” hasonlóságra ad választ.¹⁰ A habitus lényegében nem más, mint egyik vagy másik mező immanens struktúráit elsajátított és azt ugyanakkor mozgató, rutinszerű cselekvésmód. „Biztosítja a múlt tapasztalatainak aktív jelenlétét, amelyek – lerakódva az összes szervben az észlelés, a felfogás és a cselekvés formáiként – biztosabban, mint az összes formális szabály és az összes explicit norma, tendálnak a gyakorlatok konformitásának garantálására és időbeli állandóságuk fenntartására.”¹¹

A KUTATÁS TÁRGYA – HIPOTÉZISEK

A kutatás tárgyait a 20. század folyamán Bécsben letelepedett magyar emigránsok kulturális termékei képezik, pontosabban: a kulturális mezők, maguk az alkotók, valamint termékeik.

A *kulturális mező* fogalmát – ahhoz, hogy a kitűzött téma elemzésére alkalmassá tegyük – különböző *almezőkre* kell osztanunk, így művészi és irodalmi,

⁷ Bourdieu 1998, 21. Magyar változat: Z. P.

⁸ Bourdieu 1998, 64.

⁹ Bourdieu 1998, 21.

¹⁰ Bourdieu 1998, 101. Magyar változat: Z. P.

¹¹ Vö. Bourdieu Pokol Béla nyomán. 1997.

képző vagy művelő, tudományos és intellektuális mezőkre. Az *intellektuális mezőn* (mint a hatalmi mező – a „gazdasági” mezővel ellentétes – fő ága) itt egy olyan teret kell érteni, amelyben például közismert írók, tudósok vagy egyházi emberek mozognak; azokat a befolyásos ágenseket, akik a saját szakmájuk mellett egyéb más kulturális-társadalmi munkákban is aktívan részt vesznek. A fogalom olyan ágensekre utal, akik nagy „szimbolikus” tőkájüknek köszönhetően akár az állami intézmények struktúráját is módosíthatják.

A mezőelmélet értelmében a kulturális alkotások „jelentése” (vagy „értelme”) nem önmagukban keresendő. A kultúra termékeinek nem szubsztanciális, hanem „relacionális” (Bourdieu), vagyis különbségekből fakadó „jelentéseik” vannak.¹²

A *modern* tudományos és a művészi mezők egyik fő jellemvonása az ágensek autonómiára való törekvésében nyilvánul meg, ugyanakkor (és ezzel szemben) az intellektuális mező ágensei inkább egy „heteronóm” princípiumot követnek: vagyis egy *külső*, a mező *belső*, autonómiára hajló „játékszabályain” túlmutató, a hatalmi struktúrák ágenseire jellemző osztályozási rendszer irányába tendálnak.¹³

A FELMÉRÉS METÓDUSÁNAK FŐBB SZINTJEI

A közvetlen „termelési vagy alkotási mezőt” – azt a teret, mely autonómiájától függően a hatalmi mező közvetett befolyása alatt áll – és ebben az alkotók pozícióját kellene rekonstruálni ahhoz, hogy a habitus, egy mű vagy bármilyen szellemi alkotás „jelentéséig” eljussunk. Ahhoz viszont, hogy ezen autonómia nagyságát meghatározzuk, a hatalmi mező struktúráját is rekonstruálnunk kell.

A felmérés *1. szintje* a főbb, Magyarországról Nyugatra tartó emigrációs hullámok történelmi hátterével és a periódusonként elhagyott, illetve a befogadó ország hatalmi mezejének (re)konstruálásával foglalkozik.

A *2. szint* azon mezők alapstruktúráját vizsgálja, amelyeket a ma (már) többé-kevésbé közismert ágensek elhagytak, illetve amelyeket alkottak, és melyekhez csatlakoztak.

A *3. szint* az összehasonlítás szintje: ki milyen mezőt és azon belül milyen pozíciót hagyott el, illetve az új országban milyenhez csatlakozott.

A *4. szint* az egyes mezőkben fennálló konkurenciák rekonstruálásával foglalkozik.

¹² Bourdieu 1998, 18.

¹³ Bourdieu elméletétől kissé eltérően az intellektuális és a politikai mező ágenseit is inkább heteronómiára való törekvéssel jellemezném.

Az 5. szinten áttérhetünk a szervezetek programjának, illetve az egyéni művek tanulmányozására, ha a szervezetek, valamint az egyének objektív pozícióját a megfelelő mezőn belül (re)konstruáltuk. Ha azonban olyan ágensek tevékenységét vagy műveit tanulmányozzuk, akik már az úgynevezett anyaországban intellektuális, tudományos vagy művészi tevékenységet folytattak, akkor ezek a művek is a vizsgálódás tárgyává kell váljanak. És persze fordítva is: ha valaki a szülőhazájában igen, az „új” országban ellenben már nem folytatott kulturális tevékenységet, akkor ezt is tanulmányozni kell (ugyanis így nyílik lehetőség az összehasonlításra).

A 6. szint középpontjában prominens (ebben az esetben bécsi) emigránsok, illetve egy adott szervezeten belül vezető szerepet betöltő ágensek meginterjúvolása áll. Itt abból indulunk ki, hogy egy *fokuszált interjú* lehetőséget nyújthat bizonyos személyes álláspontok felkutatására, valamint olyan önéleírások elemzésére, amelyek a habitus (re)konstruálásához hozzájárulhatnak.

EDDIGI EREDMÉNYEK, TOVÁBBI TÉZISEK

A 20. századi magyar migráció kapcsán lényegében öt fő hullámot szokás kiemelni: az 1920-as, 1944–45-ös, 1947–48-as és az 1956-os tömegszerű, illetve a 70-es és 80-as évek folyamatos kivándorlását.¹⁴

A továbbiakban abból indulunk ki, hogy 1926 – az avantgardisták hétéves bécsi exilje – után nem jött létre olyan külföldön *működő* magyar művészi ihletettségu csoportosulás, amely az akkori irodalmi mezőhöz mérhető autonómiára tett volna szert.¹⁵ Az 1926 utáni ausztriai menekültszervezetek, illetve -csoportosulások – a bécsi-párizsi *Magyar Műhely* köré tömörült csoporttól eltekintve – jóval kevesebbet járultak hozzá az öszmagyar művészi vagy más mezők autonómiájának kialakulásához, mint az 1920-as avantgardisták. A későbbi évek folyamán kivándorolt kulturális „réteg” lényegében két fő csoportra osztható: egy olyanra, melynek ágensei részben művészi, részben tudományos, de talán a leginkább politikai, tehát „heteronóm” vagy „multi-funkcionális” (Bourdieu) programot folytattak. Másrészt egy olyan, jobbára csoportoktól független osztályra, amelynek ágensei sem ilyen, sem olyan magyar csoportosulást nem alapítottak, illetve ezekhez nem társultak, hanem az „új” országban már meglévő mezők egyikéhez csatlakoztak.¹⁶

Ebből a hipotézisrészterből kiindulva lehetségesnek látszik minden Magyarországot elhagyó „prominens” vagy prominenssé vált ágens egyik vagy másik mezőbe való besorolása és az itt kifejtett tevékenységének pontos elem-

¹⁴ Vö. Bálint Balla 1969, 163., illetve Borbándi 1985 és 1996.

¹⁵ Az ezen periódus alatt Bécsben, az avantgardistákkal párhuzamosan kulturális vagy intellektuális tevékenységet folytató ágensek alkotásainak felmérése további kutatás tárgyát képezi.

¹⁶ Pl. Határ Győző, Márai Sándor.

zése, valamint annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy funkciójuk és a programjaikban alkalmazott *osztályozási rendszerük* („Klassifizierungssystem”, Bourdieu) alapján melyik társadalmi mezőbe (a művészibe, a vallásosba, politikaiba stb.) tartoznak a vizsgált csoportok és egyének. Fel lehet kutatni, hogy milyen mértékben beszélhetünk autonóm és kevésbé autonóm csoportokról, egyénekről. Fel lehet kutatni, hogy milyen fokú az összefonódás a hatalmi, illetve a mindenkori állammal. Például hogy mennyiben az anyaországban és mennyiben az újonnan választott országban uralkodó hatalmi struktúrák a mérvadók? Kik a különféle programok vásárlói vagy fogyasztói?

A BÉCSI 1920-AS ÉS A MAI HELYZETKÉPHEZ

A bécsi magyar avantgárd

A 20. századi Magyarország elhagyására kényszerült (vagy ekként besorolt) „elit” alapján véve egy olyan országot hagyott el, amelyben – még ha különböző szinten is, de mind a művészi, a (humán) tudományos, mind a vallásos mezőben – kevésbé volt jelen a nyugati országokban ebben az időben már nagymértékben elterjedt *autonómiatörekvés*, inkább egy *heteronóm* alapállás felé tendálás volt az uralkodó. Az a gondolkodási vagy osztályozási módozat, amely a tanult rétegek főként felső uralkodó (vagy *ortodox*) részét arra ösztökölte, hogy kevésbé a „tisza” művészi vagy tudományos törekvések vonala, hanem inkább a hatalmi törekvésekhez közel álló gondolkodásmód mellett tegye le a voksát. Az úgynevezett magyar *küldetéstudat* például egyike azoknak a kategóriáknak, amelyek ezt az intellektuális törekvést talán a legátfogóbban jellemzik.

Közvetlenül a Tanácsköztársaság bukása után elmenekült aktivista (pozíciójuknál fogva „eretnek”) irodalmároknak sikerült aránylag rövid idő alatt Bécsben egy új irodalmi mezőt kialakítaniuk. Pontosabban egy (az összmagyar irodalom perspektívájából nézve) olyan autonóm *almezőt*, amelyben Kassák és köre most már nem a *Nyugat* szerzőivel (elsősorban Babitscsal) szembeni *eretnek*, hanem e tér játékszabályait felülről meghatározó, ortodox pozícióba került. Kassák Lajos (de még mások is, így Déry Tibor is) művészi felfogása alig két év elteltével nagymértékben megváltozott. A korábbi aktivista, szociális(ta) hozzáállást hamarosan egy „absztrakt” művészeti alkotás váltotta fel.¹⁷ Az írói *pálya* olyan gyors fordulata következett be, aminek feltételeit egyedül a művekből vagy a szerző (ön)életrajzából, de még az akkor uralkodó hatalmi struktúrából sem lehet megközelíteni. Ellenben ha figyelembe vesszük, hogy a nyugati államokban a 20-as években az irodalmi mező fő törekvéseit – mindezekelőtt ennek avantgárd oldalát – az autonómiára való törekvés erősen meghatározta,¹⁸ lehetőség nyílik a probléma átfogó megközelítésére.

¹⁷ Deréky Pál 1996, 61.

¹⁸ Bourdieu 1985, 66–69.

A témának ilyen alapokra helyezett elemzése elsősorban két hipotézisre épülne: az egyik, hogy a nyugat-európai művészi mezőt nagymértékben jellemző autonómiatörekvés Bécsben jelentékenyebben érezte hatását, mint Budapesten, illetve hogy Magyarország elhagyásával egyidejűleg a hatalmi mező e művészekkel szemben gyakorolt (főképp politikai és intellektuális) szankciója is nagymértékben csökkent. Ezt egy olyan hatalmi mező és apparátus válthatta fel, amelyet valószínűleg semmi sem motivált arra, hogy valamilyen nyomást gyakoroljon ezekre a szerzőkre.¹⁹

Az '56-osok

Valószínűleg, nem tévedünk, ha a mai Ausztriában működő szervezetek tevékenységét vizsgáljuk, és ezek meghatározó hányadát inkább a *heteronóm*, tehát egy *vegyes* (egyszerre: tudományos, kulturális, művészi, politikai stb.) programot képviselő mezőbe osztjuk be. Számos jel arra utal, hogy a mező uralkodó vagy meghatározó részét inkább egy konzervatív értékrendet képviselő alapállás jellemezte.²⁰

A menekültszervezetek működése és programja – autonómiájuktól függően – egy időben legalább két ország határain belül uralkodó hatalmi struktúráról is függhet: az úgynevezett anyaország határán belülről és az újonnan választott országától (anyagi vagy erkölcsi támogatás formájában). Ebből adódóan a szervezetek (vagy egyének) – legalábbis 1989-ig – két, egymással ellentétes csoportra oszthatók: azokra, akik minden kontaktust megszakítottak a Kádár kori apparátussal, illetve hatalmi mezővel, valamint azokra, akik ettől teljesen távol tartva magukat, de az új országbeli hasonló struktúrák felé orientálódtak. Továbbá olyanokra – s ez mindenképp a nagyobb autonómiával rendelkezőkre vonatkozhat –, akik mindkét hatalmi struktúráról távolságot tartva, inkább relatíve autonóm csoportokkal és egyénekkal (határoktól függetlenül) tartották a kapcsolatot.

Abból kiindulva, hogy minden szervezet a másik tevékenységét – akár az elutasítás, akár az együttműködés formájában – figyelemmel kíséri, alapot ad a magyar *szervezetek mezejéről* beszélni, egy olyan mezőről, amelynek egyik nyilvánvaló mozgatóereje (konkrét esetben is) jól kimutatható konkurenciában vagy hatalmi harcban nyilvánul meg.²¹

¹⁹ Az irodalomtudományi kutatások azt mutatják, hogy Kassákot és körét majdhogynem semmilyen művészi kapcsolat nem fűzte a bécsi írókhoz, műveikhez, ellenben a németekhez és franciákhoz igen. A második hipotézis mellett az szól, hogy a bécsi csoport felbomlása és Kassák hazatérése után a magyar avantgárd hosszú időre lényegében meg is szűnt. (Vö. Deréky 1996.)

²⁰ Ez a kategorizálás annál közelebb áll a realitáshoz, minél kisebb egy csoport (vagy ágens) és a hatalmi mező közti autonómia. Borbándi szerint az Ausztria területén működő összes szervezet közül a vallásos szervezetek mutatnak a legnagyobb kontinuitást és gyakoriságot. (Vö. Borbándi 1996.)

²¹ Vö. Deák Ernő 2000.

Az evangélikus Szépfalusi István (1932–2000) lelkésszel az élen 1960-ban létrejön Bécs egyik, talán legjelentősebb magyar kulturális szervezete, a *Bornemisza Péter Társaság*. Hasonló nagyságrendű a Bécsben 1964-ben alakult „*Europa*”-*Club*. Míg a Bornemisza Péter Társaság inkább a magyar irodalom Nyugaton való megszólaltatására vagy terjesztésére fekteti a hangsúlyt, addig az „*Europa*”-*Club* főként az Ausztriában élő magyarok identitástudatának ápolására és fejlesztésére összpontosít. (Különös hangsúlyt fektetve a forradalmi tradícióra.)

Az *Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségéhez* tartozó egyesületek listáját figyelve a két fenti tézis igazolódni látszik: e tömörülés mezőn belüli *meghatározó (ortodox)* pozíciója (ugyanis a szervezetek kétharmada idesorolható, és az állami támogatás nagy része is ide irányul) és a konzervatív hovatartozás.²²

A mai Bécsben működő két legnagyobb kultúrszervezet vagy társaság programjában találunk néhány, mindkettőre jellemző *heteronóm* törekvésitendenciát. A Bornemisza Péter Társaság – noha valószínűleg a mező legautonómabb társasága – *heteronómiára* való hajlása művészeti és kulturális programjának a vallással, de itt-ott politikával való keveredésében rejlik.²³ Az „*Europa*”-*Club* évente kiadott programfüzetét lapozva teljesen egyértelműnek látszik a szervezet heteronóm jellege: a Bornemisza Péter Társaságénál jóval vegyesebb, „populárisabb” és ideologikusabb a programja, amely tartalmánál fogva szélesebb közösséget próbál megnyerni. A szervezet a *Magyarok Világszövetségéhez* (egy, a magyar migránsszervezetek struktúráját meghatározó, tipikus heteronóm vállalkozás) kapcsolódik – pontosabban azon költészeti és szerzői álláspont-hoz, amelyet Csoóri Sándor képvisel –, egyebek mellett erre utalnak az 1996 és 1999 között kiadott programfüzetek borítólapjai, amelyek mindenikén egy Csoóri-idézet szerepel.²⁴

A harmadik, eddig megvizsgált, '56-osok által létrehozott, a *Magyar Műhely* című folyóirat körül tömörült csoport nem az intellektuális, nem a *heteronóm* princípium követői közé tartozik. A *Magyar Műhely* a kezdetektől a mai napig a művészi mező autonóm, tehát elsősorban az irodalmi mező belső játékszabályait követő terébe vagy (avantgárd) almezejébe sorolandó be. E (párizsi,

²² *St. Stephansverein/Szent István Egylet, *Wiener Röm. Katholisches Ungarisches Seelsorgeamt/(Bécsi Róm. Kat. Magyar Lelkészség), * Pfadfindergruppe Nr. 72 „ISTVÁN SZÉCHENYI”/72. sz. Széchenyi István Cserkészcsapat, * Ungarisches Kirchensoziologisches Institut/Magyar Egyház- szociológiai Intézet, * Europa-Club * Kaláka-Club: In <http://zentralverband.port5.com/wien.html>. (Kiemelném a honlap figyelemre méltó szimbolikus kivitelezését, a piros-fehér-piros és a piros-fehér-zöld függőleges sávok [= zászló] közé elhelyezett szöveget; pontosabban programot, amelyről azt mondtuk, hogy a két ország hatalmi mezőire irányul.)

²³ Vö. Szépfalusi István 1995.

²⁴ Vö. *Europa-Club Programfüzetek: A Magyarság szolgálatában*. Bécs, 1999. *Megpróbáltatott nemzet*. Bécs, 1998. *Múltunk és jövőnk megrablása*. Bécs, 1997. *Testvérkereső*. Bécs, 1996. (A Magyarok Világszövetsége a hatalmi mező egyik fontos szereplője, mely a külföldi magyar szervezetek mezejét strukturálja – például a szövetséget kedvelőkre és elutasítókra, illetve ignorálókra.)

bécsi és budapesti) csoport *osztályozási rendszerét* („Klassifizierungssystem”, Bourdieu), amellyel ők az érdeklődésük első számú tárgyát, a művészetet megítélik, amely alapján alkotnak, mondhatni, kizárólag a művészi (azon belül is annak autonóm részéből), valamint a tudományos mezőből (irodalomtudomány, filozófia stb.) merítik.

A 70-es, 80-as években a magyar irodalmi életre gyakorolt kritikájuk (például a forma a tartalommal való szembeni leértékelése, a nyelv normatív megítélése) lényegében közel áll ahhoz a tendenciához, amit itt heteronómként neveztünk meg, tehát egy-egy ágens azon törekvéséhez, hogy a szűkebb értelemben vett szakmabeli kategóriákat megkerülve egy *vegyes*, hatalmi diszkurzosokra jellemző szemlélődésbe bocsátkozzon.²⁵

A *Helyváltások és habitus* cím a vázolt sémára épülő átfogó kutatás végpontját jelzi. A habitus fogalmával dolgozni itt először is azt jelenti, hogy két – amúgy gyakran teljesen külön-külön vagy (megkülönböztetés nélkül) együtt problematizált – kutatási tárgyat, a művet és a szerzőt (vagy alkotót) első ízben egymástól elválasztva, majd a kettő között fennálló összefüggést vizsgálva kutatjuk. A művek (vagy programok) „jelentése” itt egy bizonyos mező hasonló termékei között fennálló viszonyokban és nem önmagukban határozódik meg. Mivel a művek és az alkotók tere között (Bourdieu elmélete nyomán) összefüggés, „homológia” konstatálható, meg kell vizsgálnunk mind a művek, mind az alkotók között fennálló kapcsolódásokat, illetve viszonyokat (elsősorban az egyes elfoglalt pozíciók függvényében).

A kutatás ilyen alapokra helyezett megvalósítása nemcsak az egyén-társadalom dichotómia kiküszöbölését implikálja, hanem az *életpálya*-fogalom átértelmezését is. A kitűzött cél elképzelhetetlen azon „biografikus illúzió”²⁶ feladása nélkül, amely egyebek mellett egy „individuais egzisztenciából és ennek elbeszéléséből”, egy lineáris és koherens „történetként” értelmezett „életpályájából” indul ki. Abból a feltételezésből, hogy lenne egy „életterv”, egy, az élet során lépésről lépésre megvalósítandó, tértől és időtől független *identitás*. (Erre utalnak az [ön]életrajzokban gyakran szereplő *mindig is, már gyerekkorom óta* kitételek.)²⁷ Ha az identitásfogalom csak két extrém, egymásnak ellentmondó (igen elterjedt) megnyilvánulását vesszük figyelembe, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a „hivatalos diskurzust” (például a hivatalos életrajzot), amely a család- és keresztnév mögött egy egységes individuomot szeretne látni. Ezzel szemben helyezkedik el a (poszt)modern irodalmi elbeszélésekben közismert *töredékes*, minden linearitást mellőző *életpálya*-bemutatás. (Ugyanide sorolandók azok a mindennapi – életpályáról szóló – elbeszélések, amelyek „meghitt” baráti vagy családi körökben

²⁵ Vö. Bujdosó Alpár 2000. Ugyanezt a problematikát taglalja egy másik írás is. „Az írónak az írás a problémája. A szó, a mondat. Ezen nincs mit megoldani. Író az, akinek problémát okoz a nyelv, ez szükséges (ha nem is elegendő) föltétele az íráságnak. Ez az író valódi problémája, más problémája nincs. Akkor végeztünk is volna.” (Esterházy 1993, 1–3.)

²⁶ Bourdieu 1998, 75–83.

²⁷ Bourdieu 1998, 75.

hangzanak el.²⁸) Lényegében e két kiemelt extrém pont közé sorolandó az életpálya- (vagy élettörténet-) és identitáskutatások mindegyike. Szoros összefüggés van az (ön)leírások – ki és hol helyezkedik el – és a pillanatnyi állapot között, azaz mire van szüksége a „piacnak, amelyre ezek a leírások készülnek”.²⁹

Az életrajzi események sorozata kevésbé egy már mindig is című linearitást sugalló kitétel vonala mentén, hanem inkább különböző társadalmi pozíciók befutása, „helyezkedések” és „helyváltoztatások” mentén játszódik le. Tehát „egy bizonyos mezőn belüli tökefélék elosztásstruktúrájának” vonalán mennek végbe. Így az életrajzi események megértése lehetőleg a „megfelelő mezőárlapok egymásutániségének konstruálása nélkül”.³⁰

Bibliográfia

- Balla, Bálint 1969. Auswanderung und Gesellschaftsstruktur. In Stadtmüller, Georg (Hrsg.): *Ungarn Jahrbuch Band. 1.* Mainz, Hase & Koehler.
- Bibó István 1981. *Összegyűjtött munkái.* Bern, EPMSZ.
- Borbándi Gyula 1985. *A magyar emigráció életrajza (1945–1985).* Bern–München, EPMSZ Molnár.
- Borbándi Gyula 1996. *Emigráció és Magyarország. (Nyugati Magyarok a változások éveiben 1985–1995.)* Basel–Budapest, EPMSZ.
- Bourdieu, Pierre 1991. *Sozialer Raum und Klassen.* Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Bourdieu, Pierre 1991. Die Intellektuellen und die Macht. In Dölling, Irene (Hrsg.) Hamburg, VSA.
- Bourdieu, Pierre 1992. *Rede und Antwort.* Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Bourdieu, Pierre 1993. *Sozialer Sinn.* Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Bourdieu, Pierre 1993. *Soziologische Fragen.* Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Bourdieu, Pierre 1994. *Die feinen Unterschiede.* Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Bourdieu, Pierre 1998. *Praktische Vernunft (Zur Theorie des Handelns).* Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Bourdieu, Pierre 1999. *Die Regel der Kunst.* Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Bujdosó Alpár 2000. Avantgarde (és) irodalomelmélet. *Magyar Műhely*, 39. évf. 2000/2–3. 113–114.
- Deák, Ernő 1982. Die Ungarn in Wien – Eine unsichtbare Volksgruppe? In *Integratio* (15). Bécs.
- Deák, Ernő 1982. Ethnische Gruppen in der Bundeshauptstadt Wien. Symposium am 26 Okt. 1981. In *Integratio* (15). Bécs.
- Deréky Pál 1984. Magyarok Ausztriában és Nyugat-Németországban (Beszélgetés 26 fiatal értelmiségivel). In Deák Ernő (szerk.): *Integratio.* Bécs.
- Deréky, Pál 1991. *Ungarische Avantgarde-Dichtung in Wien 1920–1926.* Bécs–Köln–Weimer, Böhlau.
- Deréky, Pál 1996. *Lesebuch der ungarischen Avantgardeliteratur (1915–1930). A magyar avantgarde irodalom olvasókönyve (1915–1930).* Bécs–Köln–Weimar–Budapest, Böhlau–Argumentum.

²⁸ Bourdieu 1998, 81.

²⁹ Bourdieu 1998, 81.

³⁰ Bourdieu 1998, 82.

- Esterházy Péter 1993. Problemsz of dö rájter tudéj. *Magyar „Lettre internationale”*, Budapest: téli 11. sz.
- Fischer Holger 1999. *Eine kleine Geschichte Ungarns*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Hanák Péter 1988. *A Kert és a Műhely*. Budapest, Gondolat.
- Hanák Péter (tk. szerk.) 1994. *Kultur und Politik in Österreich und Ungarn*. Wien–Köln–Weimar, Böhlau.
- Kassak, Lajos 1976–1979. *Als Vagabund unterwegs (Erinnerungen)*. Budapest–Berlin, Corvin – Volk und Welt.
- Kassak, Lajos 1989. *Lasst uns leben in unserer Zeit (Gedichte, Bilder und Schriften zur Kunst)*. Budapest, Kossuth.
- Litván, György – Bak, János M. (szerk.) 1994. *Die Ungarische Revolution 1956 (Reform – Aufstand – Vergeltung)*. Wien, Passagen.
- Pokol Béla 1997. Pierre Bourdieu szellemi fejlődése. www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/szocio/bourszel.hun
- Rásky, Béla 1998. Flüchtlinge haben auch Pflichten. www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/
- Stadtmüller, Georg (tk. alap. szerk.) 1969. *Ungarn Jahrbuch (Zeitschrift für die Kund Ungarns und verwandte Gebiete)*. 1. Mainz, Hase & Koehler.
- Stadtmüller, Georg (tk. alap. szerk.) 1974–1975. *Ungarn Jahrbuch (Zeitschrift für die Kund Ungarns und verwandte Gebiete)*. 6. Mainz, Hase & Koehler.
- Stier, Miklós 1990. Analogien und Divergenzen in den politischen System Österreichs und Ungarns in den ersten einhalb Jahrzehnten der Zwischenkriegszeit. In Plaschka, Richard G. – Drabek, Anna M. (Hrsg.): *Veröffentlichungen der Kommission für die Geschichte Österreichs*. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Szabó Miklós 1978. Politikai gondolkodás és kultúra Magyarországa dualizmus utolsó negyedszázadában. www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/tornel/mo_1867/
- Szépfolusi István 1992. *Lássátok, halljátok egymást. Mai magyarok Ausztriában*. Budapest, Magvető.
- Szépfolusi István 1995. *Találkozások Európával (1960–1995)*. Budapest, Magvető.
- Varga, József 1987. Schuldige Nation oder Vasall wider Willen? Beiträge zur Zeitgeschichte Ungarns und des Donauraums. In *Integratio* 1–2. Bécs.